

Indsigelser

SVERIGES MEDELTIDSLAGAR

AF ELSA SJÖHOLM

Med anledning av Ole Fengers anmälan av min bok »Sveriges medeltidslagar« (DHT 89:2) ber jag om plats för följande kommentar.

1.

Angående normativa texters källvärde. Fenger refererar till en tidigare diskussion med mig där han efterlyst en redogörelse för detta. Jag har både då och nu förutsatt att mina läsare har den metodiska skolning att jag inte behöver upplysa dem om elementa i ämnet. Men jag borde ha lärt av det tidigare mellanhavandet med Fenger.

Låt mig alltså konstatera: Normer kan bara användas som kvarlevor av sin tillkomstsituation. I medeltidslagarna finns dessutom inslag av berättande karaktär, exempelvis hänsyftning på tidigare lagstiftning. Dessa passager måste behandlas efter sin art.

När jag i boken säger att normerna måste referera till en social verklighet, annars vore de meningslösa, menar jag helt enkelt, att om man enas om en regel för hur kreatur ska omhändertagas, så måste det finnas kreatur att omhändertaga, annars är regeln meningslös. Detta gäller material tillkommet i en lagstiftningssituation, förutsättningen för min analys av maktstrukturen. Mekaniskt avskrivna normer kan däremot reglera sådant som för länge sedan kommit ur bruk, exempelvis hållandet av trälar.

Fenger drar emellertid av uttalandet ifråga slutsatsen att »Gesetze sind Vorgänge« enligt min teori. Därmed menar han att det blev »sat magt bag lovens regler«. »Lovgivningssituationen, eller rettere overenskomsten bag lovens endelige udformning, er ikke blot et pålideligt billede af magtspillet bag udformningen, men også af forholdene i samfundet.« (s. 445) Fenger menar alltså att min analys av maktstrukturen i lagen också skulle avspejla hur lagen tillämpades.

Detta är ett fatalt misstag. Det blir inte mindre fatalt av att Fenger efterlyser en kontroll av de resultat som jag enligt hans mening skulle ha vunnit den vägen. Han vantolkar följdriktigt vad jag kallat »det tredje steget« till att vara en kontrollstation för resultaten av maktstrukturanalysen. »Den kontrol afstår Elsa Sjöholm fra«. (s. 445).

När jag analyserar maktstrukturen i lagarna använder jag normerna som kvarlevor av deras tillkomstsituation. Jag får dem att berätta om de krafter som frambringade dem. Om tillämpningen av lagen, praxis, säger normerna självfallet ingenting. I uppgiftens natur ligger alltså att den är avslutad, när alla möjligheter till analys av lagmaterialet är uttömda. Någon »kontroll« genom annat material, som Fenger föreskriver, är helt utesluten.

»Det tredje steget« gäller dateringen av odaterade lagar. Jag anger uppgiften på följande sätt: »Den skulle bestå i att med hjälp av annat källmaterial som diplomerna och genom analys av den politiska situationen söka att närmare ange tillkomstdatum för de odaterade lagarna och för huvudhandskrifterna av de daterade. Detta vore av särskilt värde för en lag som Östgötalagen, som jag radikalt omdaterar i relation till övriga svenska lagar«. (min bok s. 27).

En viktig »biprodukt« av maktstrukturanalysen är nämligen omdateringen av flera lagar och i ett fall – den s.k. Dalalagen – en ny identifiering som en Värmlandslag. Att följa upp dessa teorier har jag inte haft möjlighet till, det är en uppgift för kommande forskare. Men det har ingenting med maktstrukturanalysen att göra som Fenger tror.

Denna totala missuppfattning av vad mitt arbete går ut på röjer sig också i kravet på att jag skulle ha tagit hänsyn till allt det som *inte* står i lagarna. »Specielt for kirken må det være fatalt, at dens position alene skal udlæses af magtkampe om indholdet af verdslige love. Hvad med kirkebyggeriet, hvad med klostervæsenet, hvad med den kanoniske ret og den gejstlige jurisdiktion?« (s. 446).

2.

Normers källvärde borde i sig inte vara någon kontroversiell fråga bland historiker. Däremot kompliceras saken av den etablerade åsikten att lagtexterna dessutom i vissa fall utgör förkristen, muntligt traderad sedvanerätt. Då är det inte längre fråga om enbart normer utan också om *kvarlevor av folkens liv*. Dessa har ett helt annat källvärde. Det är med hjälp av dessa påstådda kvarlevor som germanistiken byggt upp bilden av det fornermanska samhället.

Den som vill använda medeltidslagarna som historiska källor måste ta ställning till det problemet. Finns det regler i våra bevarade lagar som är muntligt traderade sedan förkristen tid? Exakt vilka regler gäller det i så fall och vilka belägg finns det för påståendet? Jag kan visserligen analysera maktstrukturen i exempelvis Upplandslagen som ett normsystem tillkommet 1296 utan att bry mig om lagtexternas förhistoria. Men för de vidare slutsatser jag kan dra av dessa resultat har det betydelse om jag vet att vissa normer dessutom utgör sedan länge etablerad rätt.

När man tar itu med lagtexternas förhistoria hamnar man vare sig man vill eller inte i ett snår av gamla teorier och resultat, som fortfarande spökar i dagens läroböcker utan någon som helst kritisk utvärdering. Det är kutym att man redogör för »vetenskapens nuvarande ståndpunkt« när man framställer en ny teori. Om den ska bli begriplig i detta fall måste man visa dess rötter. Därav det historiografiska kapitlet. En del rötter anses föråldrade även av germanisterna. Det gäller bl.a. urrätten och det vet Fenger lika bra som jag, det finns därför ingen anledning låtsas att jag ser urrätten som ett levande alternativ. Den är enbart nämnd som den äldsta förklaringen. Numera förklarar man likheterna mellan västerländska medeltidslagar med likheter i den sociala utvecklingen – där man överhuvud bryr sig om någon förklaring. Jag har kallat den teorin för parallellteorin.

Jag förklarar likheterna med skriftlig reception. Den gemensamma nämnaren för alla västerländska lagar är bibeln (detta är inte sedan »nyanserat« som Fenger påstår s. 444) och det är den samlade traditionen av mosaisk, romersk och äldre

kontinental rätt, som recipieras, vilket sker med den kyrkliga koloniseringen av Norden. Vid alla rättsliga avtal skiljer jag mellan vad jag definierar som maktfrågor och vad jag räknar som juridiska formfrågor. Det är den juridiska formtraditionen som recipieras, maktfrågorna däremot avgörs av den aktuella politiska situationen.

Med den skriftliga receptionsteorin blir det omöjligt att behandla vissa lagpartier som kvarlevor av gammal muntligt traderad sedvanerätt. Därmed faller de germanistiska konstruktionerna om det forngermanska ättsamhället, som är byggda på den muntliga traditionsteorin.

Eftersom man måste ta ställning till källvärdet av det material man arbetar med, måste man bestämma sig för vilken teori om lagtexternas förhistoria som är sannolikast. Fenger visar emellertid inte att han är medveten om problemet. Han förstår överhuvud inte varför en särskild undersökning av lagtexternas förhistoria är påkallad. (s. 444).

3.

Angående litteraturlistan. Jag har klargjort under vilka betingelser jag kan använda andras forskningsresultat som källa i min egen framställning. Av äldre litteratur blir det huvudsakligen faktasamlingar. För mig relevanta forskningsresultat är sådana som är tillkomna efter samma metodologi som min egen. Det bästa hade varit ett samnordiskt projekt, där vi kunde ha diskuterat oss fram till en gemensam teoretisk ram för maktstrukturanalysen. Nu var jag tvungen att göra det arbetet ensam.

Fenger säger att litteraturlistan är »helt utilstrækkelig«. (s. 444) Otillräcklig för vem?

4.

»Hvor meget siger love så om livet?« frågar Fenger sammanfattningsvis. »At 'Sveriges medeltidslagar' viser livet lyder næsten for godt til at være sandt« (s. 444).

Fenger vill inte acceptera att min metod med analys av maktstrukturen i lagarna verkligen visar en del av livet. Eftersom den inte visar hela livet, så kan inte den del som visas vara sann, menar han. Det är anmärkningsvärt att han som rättshistoriker underkänner just lagarna som källa till en betydelsefull del av samhällslivet, nämligen i deras egenskap av kvarlevor av de strider och kompromisser som resulterade i en lagfäst ordning i viktiga samhällsfrågor.

Fenger framträder mer som apologet för kyrka och kristendom än som vetenskapsman. Eftersom han anser att mina resultat är ofördelaktiga för kyrkan vill han dels påstå att de inte är sanna, dels att de är intetsägande. En annan recensent, professor Stig Strömholm, anser att mina resultat »punkt för punkt ställer traditionen på huvudet«. Fenger är i motsats till Strömholm part i målet, han företräder den äldre forskningsriktning som jag är kritisk mot. Det är kanske för mycket begärt att Fenger själv ska följa uppmaningen i sitt avslutande citat: »at det i al videnskab gælder om at være åben for modforestillinger«.